

Diputació
Barcelona

Observatori de l'educació local

Anuari 2022

L'Anuari de l'Observatori de l'educació local té com a objectiu oferir una mirada sobre l'estat i l'evolució de l'educació des de la perspectiva municipal, els principals reptes als quals ha de fer front el nostre sistema educatiu i les estratègies desenvolupades des del món local.

La present edició inclou articles de reflexió i l'anàlisi en àmbits com els futurs de l'educació un cop superada la pandèmia, els nous paradigmes de l'aprenentatge, un balanç del Pacte contra la segregació escolar a Catalunya, la mirada de gènere en la lluita contra l'abandonament escolar prematur o les característiques de la nova llei de la formació professional.

Col·lecció **Eines**
Sèrie Educació **12**

Els equipaments públics municipals 2030 com a responsables i educadors

XAVIER MARTÍNEZ-CELORRIO

Professor de Sociologia i investigador del CRIT a la Universitat de Barcelona

Al llarg de les darreres dècades, els ajuntaments democràtics s'han dotat d'una àmplia xarxa d'equipaments públics municipals que són els referents del seu sistema local de benestar. Els equipaments públics són espais de convivència i de valors que estructurin la comunitat i que, en l'actual context de fragmentació urbana, s'enfronten a tres grans reptes que són *globals*: el canvi climàtic, la cohesió social i la desafeció democràtica i participativa.

L'Agenda 2030 i els ODS faciliten als ajuntaments fer una transició conceptual i funcional sobre les missions que han de complir els equipaments municipals per afrontar els tres grans reptes assenyalats. D'una lògica de consum d'equipaments s'ha de transitar cap a una lògica d'apropiació ciutadana dels equipaments, que han de mostrar i exemplificar responsabilitat social i sostenible per tal d'enfortir ciutats més cohesionades, resilents i participatives.

1. El triple repte de la fragmentació i la segregació urbana amb alt cost ambiental

El canvi postindustrial i les dinàmiques de la globalització han fet canviar l'estructura i la composició de les ciutats, de manera que s'han generat dos grans models contraposats. D'una banda, la «ciutat dual» (*dual city*) característica del context anglosaxó neoliberal amb una forta polarització social, segregació residencial urbana, gentrificació i abandó institucional de barris desafavorits. La ciutat dual emergeix com a metròpolis competitiva i actor rellevant en el mercat global, però a costa de segmentar noves centralitats i noves marginalitats que no es veuen compensades, atès el predomini de polítiques mínimes de benestar en favor de la mercantilització (Sassen, 1991).

El segon model és el de la «ciutat quartejada» (*quartered city*) on la fragmentació urbana és compensada i equilibrada per l'acció de l'Estat i dels municipis, tant per la legislació del mercat immobiliari com per les polítiques socials redistributives, la construcció d'infraestructures i la localització d'equipaments públics (Marcuse i Van Kempen, 2002). És un model més propi dels països europeus, i està graduat en funció del seu règim nacional de benestar (escandinau-continental-mediterrani), en què

els equipaments públics d'abast universal formen part essencial de sistemes locals de benestar més sòlids.

Això no vol dir que el model de ciutat quartejada estigui exempt de segregació i fragmentació urbana. De fet, en la darrera dècada s'observa un augment de la segregació residencial a les gran ciutats espanyoles, i s'ha donat lloc a cinc pautes de fragmentació urbana (Porcel i Antón, 2020): 1) les àrees residencials benestants, 2) les àrees gentrificades per arribada de professionals estrangers, 3) les àrees suburbanes en expansió amb famílies joves que abandonen la ciutat central, 4) els barris de classe mitjana-baixa i treballadora que perden població i 5) els barris degradats amb població envellida i treballadors immigrants. Aquest procés de fragmentació urbana no només ha afectat les àrees metropolitanes sinó també les ciutats intermèdies, i ha donat lloc a una major urbanització dispersa que té un cost mediam-biental elevat.

Les ciutats es caracteritzen per un urbanisme desfilat o estellat (Graham i Marvin, 2001) la qual cosa implica una més gran complexitat a l'hora de recórrer la cohesió social urbana i l'espai públic compartit respecte de la malla ben travada i compacta de l'antic model de ciutat industrial. D'aquí tota literatura generada sobre la pèrdua de comunitat i l'erosió de la confiança i del capital social (Putnam, 2002) en tant que rerefons d'un procés accelerat d'individualització en una societat del risc i la incertesa (Beck i Beck-Gernsheim, 2003).

La fragmentació urbana redueix el sentit de comunitat i fa palès l'augment de les desigualtats socials, però les individualitza i les aïlla en una major estratificació de classe i d'estils de vida. La diversificació de classes socials i d'estils de vida sobre l'espai urbà segueix una lògica de segregació, de més encapsulament en si mateixes, amb fronteres marcades i poques oportunitats d'interactuar. És el problema del *bonding* o de la dispersió de bombolles tancades, expressada tant en la dimensió material i econòmica com en la dimensió simbòlica i cultural, on l'ús de les xarxes digitals allunya i polaritza encara més els microgrups entre si.

D'aquí que el repte de la desigualtat i la descohesió social urbana sigui també el repte d'haver de reconstruir i revitalitzar la comunitat democràtica local, la intensitat dels llaços socials i la participació ciutadana. La cohesió social és la «capacitat de cooperació i solidaritat basada en una distribució equitativa de les oportunitats de participació en l'àmbit econòmic, social i polític, així com la confiança en les regles de la societat, les institucions i els conciutadans» (Ferroni, Mateo i Payne, 2008: 14). Jan Vranken (2003) distingeix entre dues dimensions de la cohesió social: una de tipus relacional (que implica solidaritat estructurada, xarxes socials i capital social) i una de tipus cultural (patró de valors comuns i identificació grupal). Segons Vranken, el concepte de cohesió social no és sinònim d'inclusió social: mentre que la inclusió social es refereix a les relacions verticals, la cohesió social tracta de les relacions horitzontals entre els membres d'un grup, d'una col·lectivitat o d'una ciutat.

En resposta al *bonding*, els municipis han d'impulsar polítiques públiques adreçades a reconstruir ponts, connexions i transversalitats compartides entre actors allunyats o encapsulats. Suposa un exercici on cal tenir en compte tant factors limitadors de caire estructural com factors de procés que intensifiquin les relacions comunitàries i de ciutat compartida. Per tant, el gran repte de reconstruir la cohesió social a escala local té dos nivells d'actuació combinada i interseccional. Primer, restablir i vetllar pel màxim d'equitat social des de polítiques urba-

nes integrals de lluita contra les desigualtats i d'equiparació d'oportunitats. En segon lloc, redistribuir i crear capital social als barris i les ciutats incentivant la ciutadania activa i participativa, els espais de trobada i les xarxes de reciprocitat i de confiança mútua. La desafeció ciutadana per la democràcia i la desconfiança en les institucions és l'altra cara de la moneda de la major desigualtat i fragmentació urbana.

En tercer lloc, la sostenibilitat, la cohesió social i la desafeció democràtica i participativa són tres grans reptes *globals* d'arrel global i local davant els quals la governança urbana no es pot manifestar neutral (Vranken, 2003). L'emergència climàtica i l'elevat cost mediambiental de l'urbanisme fragmentat i dispers reforça la urgència de desplegar l'Agenda 2030 i municipalitzar els objectius de desenvolupament sostenible, amb un cercle virtuós de governança urbana en què el reforç de la cohesió social, de la confiança comunitària i de la sostenibilitat ambiental s'acompanyin mútuament i es transversalitzin des dels ajuntaments i els poders locals. D'aquí la necessitat de redefinir i resignificar els equipaments públics municipals perquè hi tinguin un nou paper mediador i estratègic alineat amb l'Agenda 2030 i l'enfortiment simultani de la cohesió social i de la democràcia local.

2. Els equipaments municipals que articulen la ciutat i construeixen vincle ciutadà

Els equipaments públics municipals es defineixen com «aquelles dotacions que la comunitat entén com a imprescindibles per al funcionament de l'estructura social i la cobertura de les quals ha de ser garantida col·lectivament» (Hernández Aja, 2000). Segons aquest autor, els equipaments presenten les característiques següents:

- a) Són una propietat col·lectiva, acumulada i reconeguda com a tal durant generacions. La seva utilització per tots els ciutadans, amb independència dels seus nivells de renda o de pertinença a un grup cultural, consolida el sentit de ciutadania i de comunitat compartida. Són l'expressió de la solidaritat pública, de la inversió redistributiva i un referent visible de la fraternitat cívica.
- b) Es distribueixen força homogèniament sobre la ciutat, moltes vegades ocupen punts clau de la xarxa urbana i es converteixen en nous nusos de les xarxes veïnals, d'interconnexió entre individus i de formació de noves relacions i associacions cíviques.
- c) Són dotacions públiques que s'adapten, amb eficàcia i rapidesa, a satisfer noves i velles necessitats de la ciutadania acompanyant els canvis socials i la solució de nous reptes i problemes urbans. Aquesta flexibilitat garanteix la resiliència urbana que, al seu torn, es pot garantir per l'existència d'un patrimoni d'espais col·lectius que produeixen vincle, ciutadania i sentit de comunitat.

La importància resilient i generadora de comunitat que correspon als equipaments públics ha estat destacada pel sociòleg Eric Klinenberg (2022) tot descobrint que el grau desigual d'infraestructura social i d'equipaments entre els dis-

trictes de la ciutat de Chicago durant l'onada de calor de 1995 va ser determinant. Sota condicions similars de pobresa i solitud, els districtes amb més densitat d'equipaments públics van facilitar un entorn idoni per a les interaccions socials, el diàleg i el coneixement mutu oferint la infraestructura suficient per desenvolupar el compromís cívic i d'ajuda als altres. Van ser districtes amb una mortalitat inferior en aquella onada de calor respecte de la resta de districtes, gairebé sense equipaments públics i més afectats per l'abandó institucional i l'absència de xarxa comunitària.

Klinenberg (2022) assenyala que els equipaments públics i espais comuns són una infraestructura social indispensable per contenir la desigualtat, cultivar els llaços socials i desenvolupar un sentit bàsic de comunitat i reciprocitat. Parlem de biblioteques, escoles, centres cívics, centres esportius, places i jardins públics o mercats ambulants de carrer. També dels anomenats «tercers espais» com cafès, mercats municipals, perruqueries o llibreries, on les persones es poden reunir i crear vincles. Són espais de socialització, de vincle i de mestissatge que, per febles que siguin les relacions que s'hi estableixen, com ja va demostrar Mark Granovetter (1983), fan de carburant essencial del que anomenem convivència, cohesió social i concitudania. Fan possible el respecte mutu i atenuen l'hiperindividualisme de bombolla. D'aquí que, davant un escenari de fragmentació urbana, calgui replantejar-se quin paper han de tenir avui els equipaments municipals més enllà de ser un contenidor d'ofertes i serveis i de l'articulació comunitària que exerceix.

3. Resignificar els equipaments municipals des de l'Agenda 2030

La resolució *Agenda 2030: transformar el nostre món*, aprovada el setembre de 2015 per l'Assemblea General de les Nacions Unides, defineix un marc unificat amb 169 fites per fer front als reptes globals de la humanitat agrupats en disset objectius de desenvolupament sostenible (ODS). L'anomenada Agenda 2030 segueix quatre principis: a) la *universalitat*, que compromet els 193 països membres de Nacions Unides; b) la *inclusió*, sense deixar ningú enrere i beneficiant a tothom sense cap mena de discriminació; c) la *interconnexió i indivisibilitat* dels disset objectius atès que no són cap llista sinó interdependents, i per això mateix configuren una unitat coherent; i d) la *participació i cooperació*, que demana l'establiment de grans aliances entre tots els agents amb l'objectiu de mobilitzar-se per fer realitat les 169 fites i transformar el món actual.

D'altra banda, la Nova Agenda Urbana (NAU) va ser aprovada a la Conferència de Nacions Unides sobre Habitatge i Desenvolupament Urbà Sostenible-HABITAT III a Quito (Equador), el 20 d'octubre de 2016. Representa la guia global més important centrada a assolir que les ciutats siguin una força activa i transformadora que accelerin l'assoliment dels ODS, amb una dedicació especial a l'objectiu 11 sobre Ciutats i comunitats sostenibles.

Diferents municipis i entitats territorials han adequat els seus plans estratègics i de govern a l'Agenda 2030 i a la NAU, i n'han liderat el caràcter performatiu en la transformació de les polítiques públiques locals. És el cas de la Diputació de Barcelona, que aspira a convertir-se en un referent de la innovació en la implementació dels ODS mitjançant el Pla d'actuació de mandat 2020-2023 (PAM) i la posada en

marxa de 22 projectes transformadors (PT) orientats a quatre grans esferes d'interacció: a) les persones; b) la prosperitat; c) el planeta, i d) les aliances.

Un dels 22 projectes transformadors és l'anomenat Equipaments 2030 que va néixer el 2021 amb una clara voluntat per part de la Diputació de Barcelona de promoure i reformular els 6.118 equipaments municipals d'educació, esports i joventut de la seva demarcació com a espais responsables i educadors que fomenten la participació, l'accessibilitat, la igualtat i la sostenibilitat, en línia amb l'Agenda 2030, la Nova Agenda Urbana i la Carta de Ciutats Educadores, i d'acord amb el desplegament a escala local de la Llei de Joventut, la Llei de l'Esport i la Llei d'Educació de Catalunya. Des del 2021 fins ara, 268 municipis ja han rebut 8,7 milions d'euros d'inversió. Al llarg del projecte Equipaments 2030, cada equipament acabarà redefinit com a referent en responsabilitat ambiental i també com a referent educador per a la ciutadania, els barris i la ciutat d'acord amb els principis de l'Agenda 2030.

El projecte es fonamenta en una guia metodològica i una guia d'autoavaluació, d'accions formatives i suport tècnic i d'inversions al llarg d'un procés de *check-list* d'indicadors que culminarà amb la transformació de l'equipament avaluat en un Equipament 2030 certificat per la Diputació de Barcelona. Els quatre pilars definitoris que han de caracteritzar cada equipament són el fet de ser:

Participatiu	Equipament que fomenta la ciutadania activa i la participació en la seva gestió i governança per tal d'arrelar un sentit democràtic de comunitat i de responsabilitat cívica. Equipament que forma part d'una xarxa de benestar ciutadana, que escolta els seus usuaris i les seves demandes i es relaciona activament amb les entitats i altres equipaments del seu entorn.
Accessible	Equipament que garanteix l'accés universal i equitatiu a tota la ciutadania sense cap mena de discriminació o barrera , sigui per raons econòmiques, per raó de gènere, edat, nacionalitat, color, llengua, discapacitat, orientació sexual, religió, etc. És un equipament inclusiu i equitatiu perquè ha corregit els desequilibris i la infrarepresentació de certs col·lectius no usuaris, i promou un ús ciutadà plural i representatiu del barri/ciutat sense deixar ningú enrere.
Igualitari	Equipament que garanteix i promou la igualtat i la dignitat de totes les persones , que és un espai lliure de masclisme i de tota mena d'abús o violències i que fomenta la trobada i la bona convivència intergeneracional i intercultural entre veïns. És un equipament educador en la plena igualtat ciutadana des de la diversitat i els valors cívics i democràtics.
Sostenible	Equipament sostenible i ambientalment responsable, compromès en la lluita contra el canvi climàtic, amb l'eficiència energètica i l'economia circular . És un equipament en transició cap a la descarbonització i per tant un referent educador de la sostenibilitat i de l'ODS de l'Agenda 2030 entre els usuaris i veïns del barri/ciutat.

El projecte transformador Equipaments 2030 de la Diputació de Barcelona constitueix un procés de resignificació i redefinició força interessant que cal seguir amb atenció. Proposa anar més enllà de la tradicional lògica de consum dels equipaments (els usuaris com a clients d'una oferta) i avançar cap a una lògica d'apropiació i educació ciutadana on es reforcen nous atributs que els equipaments municipals han

d'acomplir: més participatius, més accessibles, més igualitaris i més sostenibles. No són un objecte neutre, ni tan sols un espai físic, són un agent transformador que transmet apoderament d'una ciutadania més activa, més interconnectada i més participativa.

4. Conclusió

El 43,6% de la població de Catalunya ha nascut a partir de 1980, no va conèixer el franquisme i no té memòria històrica sobre la lluita dels moviments veïnals que va ser protagonista de la construcció d'equipaments municipals ni de l'acció que en aquest sentit van fer els primers ajuntaments democràtics. Per a aquest 43,6% poblacional, els equipaments ja hi són quan els necessiten i formen part normalitzada de la seva vida quotidiana en l'espai urbà. Aquest segment poblacional té un sentit majoritari d'usuari o consumidor dels equipaments sense memòria històrica del significat veïnal que els correspon ni com a recurs conquerit o exigit des de l'exercici de la ciutadania activa. Allò que Putnam (2002) anomenava «generacions cíviques» va envellint sense cap relleu clar, sota un context de sobreconsum de pantalles i de forta individualització i fragmentació urbana.

D'aquí la necessitat que els equipaments públics municipals hagin de transmetre nous significats culturals i actuar com a nou símbol educador que actualitza i posa al dia el dret a la ciutat (Lefebvre, 1968). No es tracta de la ciutat com a espai a consumir en una lògica individualista de mercat sinó de la ciutat com a espai per fer-la pròpia des d'una lògica horitzontal de confiança comunitària i de ciutadania activa. D'aquí el gran repte que se'ls presenta als municipis a l'hora d'enfortir la responsabilitat social i ambiental dels seus equipaments com a espais educadors i de valors del civisme democràtic, universalista i transformador que avui ens marca l'Agenda 2030.

5. Bibliografia

- BECK, U.; BECK-GERNSHEIM, E. (2003). *La individualización. El individualismo institucionalizado y sus consecuencias sociales y políticas*. Barcelona, Paidós.
- FERRONI, A.; MATEO, M.; PAYNE, M. (2008). *Development under conditions of inequality and distrust*. Washington, IFPRI Discussion Paper.
- GRAHAM, S.; MARVIN, S. (2001). *Splintering urbanism: networked infrastructures, technological mobilities and the urban condition*. Londres: Routledge.
- GRANOVETTER, M. (1983). «The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited». *Sociological Theory* 1: 201-233.
- HERNÁNDEZ AJA, A. (2000). «Barrios y equipamientos públicos, esencia del proyecto democrático de la Ciudad». *Documentación Social*, 119, p. 79-93.
- KLINENBERG, E. (2021). *Palacios del pueblo. Políticas para una sociedad más igualitaria*. Madrid, Capitán Swing.
- LEFEBVRE, H. (1968). *El derecho a la ciudad*. Buenos Aires, Ediciones Península.
- MARCUSE, P.; VAN KEMPEN, R. (eds.) (2002). *Of States and Cities: The Partitioning of Urban Space*. Oxford: Oxford University Press, p. 258-268.
- PORCEL, S.; ANTÓN, F. (2020). «Ciudad postindustrial y dinámicas socio-residenciales en España: un análisis comparativo de cinco metrópolis» a *Scripta Nova. Revista Elec-*

- trónica de Geografía y Ciencias Sociales*. Barcelona: Universitat de Barcelona, vol. XXIV, núm. 649.
- PUTNAM, R. (2002). *Solo en la bolera. Colapso y resurgimiento de la comunidad norteamericana*. Barcelona, Galaxia Gutenberg.
- SASSEN, S. (1991). *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.
- VRANKEN, J. (2003). *Social inclusion, Urban Governance and Sustainability*. Renningen: Garant.